

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Исторически факултет

Катедра „История на България“

Христин Динков Лалев

**Видинското царство в контекста на българския държавно-
политически модел през XIV век**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
„доктор“ по професионално направление 2.2. История и археология
(История на България – История на средновековна България)

Научен ръководител: проф. д-р Милияна Каймакамова

СОФИЯ

2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за допускане до публична защита на заседание на катедра „История на България“ към Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ на 22 януари 2019 г. Текстът се състои от увод, четири глави, епилог, заключение, библиография, списък с използваните съкращения и приложения, и е с общ обем от 243 страници.

Състав на научното жури

Председател:

проф. д.и.н. Петър Димитров Ангелов

Членове:

проф. д-р Милияна Василева Каймакамова

проф. д-р Пламен Христов Павлов

доц. д-р Николай Ангелов Кънев

доц. д-р Женья Йорданова Жекова

Публичната защита на дисертацията ще се състои на открито заседание на
от часа в

I. Увод

Политическото положение на Видинското царство спрямо държавния център в Търново през XIV в. и ситуирането на това владение в балканската политическа среда, както и причините довели до възникването му, са въпроси които не са достатъчно добре изяснени в българската историография. С оглед на натрупания сериозен изворов материал (особено многоброен в последните години е нумизматичния) можем да потърсим изясняване на тези въпроси.

На първо място в увода на дисертационния труд са посочени целите и задачите на изследването. Предложената тема има за основна цел представяне на възникналото в средата на XIV в. в гр. Видин царство, като част от функциониращия през същия век държавно-политически модел в българските земи. За тази цел ще се изясни същността на този модел оформил се на българска територия през периода края на XII – XIV в. Специален акцент ще се постави на управлението на цар Иван Александър (1331-1371). Съществена част от работата ще представлява изясняване на идеите, върху които се основава политическата власт на българските царе през посочения период и съответно част от механизмите, които се използват за тяхното пропагандиране, които ще дадат възможност за осветляване на разглеждания въпрос.

Следваща основна цел на изследването е изясняването на причините за възникването на Видинското царство на цар Иван Срацимир, които ще се потърсят както във вътрешнополитически, така и във външнополитически план.

Водеща цел е и изясняването на естеството на отношенията между политическите центрове Търново и Видин, по време на цар Иван Срацимир, както в годините на управление на цар Иван Александър (1331-1371), така и след 1371 г., когато тронът в Търново е поет от Иван Шишман (1371-1395).

Ще се отдели внимание и на превръщането на Видин в един от водещите центрове по българските земи през XIV в., както в политически, така и в културен и религиозен аспект, което се явява и целенасочена политика от страна на неговия владетел цар Иван Срацимир.

На второ място в увода са направени някои уточнения относно част от използваните в работата термини и понятия – владение, апанаж, ранносредновековна българска държава и Българско царство в периода края на XII-XIV в. Това е направено за по-голяма яснота при употребата на тези понятия по нататък в текста, с оглед на произволното използване на част от тях в историографията.

След това е направен преглед на основните извори, на които се базира изследването. Използваната класификация е традиционното деление на изворите на домашни и чужди. По своя произход изворите са класифицирани и като официални – възникнали като плод на дейността на държавни институции, и извори от неофициален характер. За целите на изследването е привлечен и наличният към момента археологически и нумизматичен материал.

Направен и преглед на основната историография по въпроса, като са посочени главните достижения по разглежданите в изследването въпроси, но е отчетено и не достатъчно доброто изясняване на въпросите свързани с властовите позиции на цар Иван Срацимир във Видин. Още в края на XIX в. Константин Иречек разглежда някои проблеми свързани с Видинското царство в статията „Българският цар Срацимир Видински” (1882), публикувана в Периодическото списание на Българското книжовно дружество. Едно от най-големите достойнства на това изследване е определяне границите на Видинското царство въз основа на обхвата на по-късния Видински санджак в османо-турската административна система, както и привличането на нови извори осветляващи някои страни от живота на царството. Мимоходом въпросът е засегнат от К. Иречек и в монографичния труд „История на българите” (1876), преведен на български през 1886 г. След Иречек мнозина учени, занимаващи се с изследване на въпросите свързани с българската история през XIV в., се докосват до проблемите на Видинското царство. Все още обаче няма цялостен труд, който да изясни в дълбочина властовите отношения, в които се намира цар Иван Срацимир и идейно-политическите основи на неговата власт.

Големият български историк П. Ников посвещава сериозни усилия в първите десетилетия на XX в. върху изследване на северозападните български земи през Средновековието. В тази посока той пише няколко съчинения, които са изключително ценни и днес, главно поради богатия изворов материал, частично публикуван за пръв път от автора. Въпросът за Видинското царство е засегнат и в съчинението посветено на историята на Видин и неговата област от Д. Цухлев през 30-те години на XX в. „История на града Видин и неговата област. (Видинско, Кулско, Белоградчишко, Ломско, Оряховско, Вратчанско, Фердинандско, Берковско и Крайна)”. Според него българската държава била разделена на две части от цар Иван Александър по „неизвестни причини”. Авторът характеризира положението на Иван Срацимир като съуправител на царя във Видинска област. Според Цухлев разделението на царството било номинално до смъртта на цар Иван Александър и реално след това. Освен това

авторът посочва, че Видин се формирал като втора столица на българските земи в съперничество с Търново.

През 70-те и 80-те години на XX в. се появяват няколко статии на В. Гюзелев, посветени на събитията от 1365-1369 г. В тях авторът много успешно привлича нови сведения от унгарските кралски грамоти и някои други неизползвани до тогава от науката извори, които помагат за установяване на фактите около тези събития. В края на 80-те години в своето съчинение „Политическа география на средновековната българска държава” П. Коледаров също отделя място за политиката на цар Иван Александър и формирането на Видинското царство, като резултат от нея.

Сериозно внимание на Иван Срацимир и Видинското царство отделя Ив. Божилов в неговия труд „Фамилията на Асеневици (1186-1460). Генеалогия и просопография” (1985). В това свое изследване той дава сериозен принос към изясняване на многото спорни моменти в историята от този период като: датiranje на приписката към четвороевангелието на видинският митрополит Даниил, кога Иван Срацимир е изпратен като цар във Видин, каква е неговата политика по отношение на Търново преди и след 1371 г. На отношенията на Видин и Търново с Унгария в края на XIV век се отделя внимание в съвместната работа на Ив. Тютюнджиев и Пл. Павлов през 90-те години на XX век. В няколко съчинения авторите се опитват да докажат тезата, че Видинското царство просъществувало до 1422 г. Хипотеза, която въпреки приведените доказателства си остава твърде спорна. Самостоятелно Ив. Тютюнджиев отделя внимание на въпросите свързани с Видинското царство и в своя труд „Българската анонимна хроника от XV в.”(1992).

В последните години се появи и изследването на П. Николов-Зиков, посветено на проблема с властовите отношения между представителите на семейството на цар Иван Александър „Династията на Срацимировци. Властови доктрини и политически модели в Югоизточна Европа през XIV век.”(2012). Безспорно идеята, изказана от автора, че Иван Александър търси установяване на фамилна власт, почива на сериозни аргументи. Но за сметка на това авторът предлага хипотези, които не намират достатъчно добра аргументация, като например тази, че Иван Александър дал началото на нова династия в българската държава – Срацимировци; че се опитал да установи родова власт по целия полуостров; че Видинското царство било формирано, защото Иван Александър искал да има второ царство на запад, с което България да съществува под формата на „споделен суверенитет”.

Натрупаният значителен нумизматичен изворов материал от последните десетилетия стана причина за поредица от статии и изследвания посветени на монетната продукция на Видин от средата и втората половина на XIV в. През 90-те години се появява изследването на К. Дочев „Монети и парично обръщение в Търново XII-XIV в.” (1992). В него са подробно разгледани монетните емисии на царете Иван Александър, Иван Шишман и Иван Срацимир. Изказана е оригиналната хипотеза за своеобразна монетна война между Видин и Търново, която се основава на някои от намерените монети на Иван Срацимир, открити при изследванията в Търново. В други свои публикации К. Дочев също разглежда отделни монети от времето на цар Иван Срацимир. Разглеждането на монетните емисии сечени във Видин при цар Иван Срацимир намира място и в редица други съчинения, като например в книгата на Ст. Авдев „Българските средновековни монети” (2007), и някои статии Вл. Пенчев.

За целите на изследването са привлечени и някои съчинения посветени на археологическите разкопки и откритията направени при тях от Видин и областта. На първо място тук можем да посочим статията на Ст. Михайлов „Археологически проучвания на крепостта Баба Вида във Видин”, публикувана в списание Археология (1961), в която са отразени резултатите от първите теренни археологически проучвания в крепостта Баба Вида, осъществени в периода 1956-1962 г. Резултатите от разкопките направени през 70-те години на XX в. намират място в няколко статии на В. Вълков – „Средновековна черква в замъка „Баба Вида” (1980) и „Баба Вида” – замък на владетелите на средновековния Бдин” (1987).

При анализа на запазените изображения на българските владетели от разглеждания период са привлечени и някои съчинения занимаващи се с въпроси от тази област като: „Асеновата крепост над Станимака и Бачковският манастир” (1911) на Й. Иванов; „Миниатюрите на Манасиевата летопис” (1962) на Ив. Дуйчев; „Бачковската костница” (1977) на Е. Бакалова; „Стенната живопис в България до края на XIV век” (1995) на Л. Маврадинова; „Imagining the Byzantine Past. The Perception of History in the Illustrated Manuscripts of Skylitzes and Manasses” (2015) на Е. Бек.

Накрая на увода е проследена накратко историята на Видин и областта до началото на XIV в., която изпълнява функцията на въведение към разискваните в дисертацията въпроси. Отражени са основните моменти в развитието на града като политически, религиозен и културен център през различните периоди от история на българските земи.

II. Първа глава - Българският държавно-политически модел от края на XII до средата на XIV в.

В първа глава са очертани основните характеристики на българския държавно-политически модел през периода края на XII-XIV в., като във втората и третата част от главата основен акцент се поставя върху развитието на модела при управлението на цар Иван Александър (1331-1371).

1. Основни характеристики на държавно-политическия модел на българската държава в периода края на XII-XIV в.

По своя характер и уредба българската средновековна държава представлява теократична монархия, която претърпява значителна еволюция в многовековното си развитие. Ранносредновековната българска държава (VII-XI в.) имала много специфична организация. В нея преобладавали самобитните форми на държавно устройство и институции – хан, кавхан, ичиргу-боил, таркан и т.н. По това време византийското влияние в държавния апарат било много слабо и се изразявало най-вече във въвеждане на византийския дворцов церемониал и възприемане на някои отделни византийски титли. След възстановяването на българската държава в края на XII в., политическата структура, изградена от първите Асеневци следвала модела на Византийската империя от времето на Комнините (1081-1185), въпреки стремежа на българските владетели да потърсят приемственост по отношение на ранносредновековната държава. Възприемането на византийския държавен модел било напълно естествено и закономерно явление след продължителния период на византийско владичество, когато по българските земи действали ромейската администрация и данъчна система. България взаимствала основните характеристики на византийската автократия – изграждане на една централизирана държава, с добре разклонен административен апарат, при която всички нишки на управление трябвало да водят към политическия център и конкретно към личността на владетеля. Изграждането на столичен град с добре изразени политически, стопански и културни функции, който да се превърне в обединяващ център, е другата отличителна характеристика на процеса на държавно строителство в България през периода след края на XII в. Забележителни са опитите на българските владетели, по модела на византийския Константинопол, да превърнат своята столица в доминиращ център за българските земи.

Византийският модел обаче не бил напълно копиран от българите. В държавното устройство имало и някои характерни черти, които го отличавали от византийския

пример. Една от отличителните характеристики на възобновената през 1185 г. българска държава било ясно изразеното двувластие в първите години след възраждането на царството. Първоначално в периода 1185-1196 г. се наблюдава съвместно управление на братята Асен и Петър. Впоследствие след убийството на Асен, през 1196-1197 г. двувластието било упражнявано от Петър и Калоян. Практиката на двувластието явно била временно явление и единоначалието при упражняването на върховната власт си останало водещо в мирогледа на българите. Съвместното управление на територията било необходимо в първите години след отхвърлянето на византийската власт с оглед на по-добрия контрол върху териториите, до изграждането на централизирани структури на управление. И когато този процес бил завършен, на положението върховната власт да се упражнява от двама души, бил сложен край.

През XIII в. в българската политическа практика се появяват някои нововъведения като института на съвладетеля, както и на титула „багренороден”, които целели да осигурят приемственост при предаване на върховната власт в държавата, след прекратяването на Асеновата династия по мъжка линия през 1256 г. Промените били свързани с нарасналото влияние и позиции на аристокрацията в Търново след средата на XIII в., които обаче не получили юридическа санкция. Още повече, че българските царе продължавали да търсят прилагането на династичния принцип за унаследяването на трона като начин да легитимират властта си. Въпреки някои политически сътресения династичния принцип при предаването на върховната власт в българската държава бил възстановен. Така в крайна сметка не настъпила съществена промяна в идеите за държавно устройство, върху които стъпвало изграждането на Българското царство.

През XIV в. в резултат от развитието на сепаратистичните тенденции по българските земи, българската държава претърпяла развитие и постепенно се превърнала в общност от няколко държави, всяко една от които обаче се изградила въз основа на централистичните принципи за упражняване на властта.

В българската историография е застъпена хипотезата, че по време на своето управление цар Иван Александър въвел широко апанажа като част от държавния модел на България. До голяма степен авторите тълкуват развиващите се в България събития през разглеждания период по аналогия със случващото се във Византия. Един подход, който се е наложил поради липсата на достатъчно извори, но който от своя страна крие несигурност при анализа. При един критичен преглед на съществуващите извори, прави впечатление, че тезата за широкото приложение на апанажа по българските земи по

времето на цар Иван Александър всъщност не е толкова категорична. Единствените владения, които биха могли да се приближат по своите характеристики до т.нар. апанажи, са образувани в района на Видинско и района на Добруджа и Черноморското крайбрежие. За съществуването на други подобни владения в българските земи по времето на цар Иван Александър, нямаме категорични известия в изворите и евентуалното им съществуване е единствено в сферата на предположенията, като се доказва при целенасочено тълкуване на определени извори.

2. Основни политически идеи за властта в българската държава в периода от края на XII - началото на XIV в. – имперската идея в българското политическо пространство в периода XII-XIV в.

Още по време на въстанието на Петър и Асен в края на XII в. владетелите на възстановената българска държава потърсили политически идеи, които да легитимират властта им и да пропагандират тяхното място като законни български царе. Една от тях безспорно била идеята за политическа приемственост от времето на Ранносредновековната българска държава. Една от най-силните идеи, която се развила в българска среда през разглеждания период, била представата за *translatio imperii*. Идеята, че Търново трябва да бъде издигнат като нов политически и религиозен център на православието била постепенно възприета, особено след падането на Константинопол в ръцете на кръстоносците в 1204 г. Българската държава естествено възприела ролята на новият защитник на православието срещу посегателството на латините. Концепцията, че Българското царство е новата истинска православна империя, била изработена още при първите Асеневци, но намерила своята най-силна реализация при управлението на цар Иван Александър.

3. Основни политически идеи за властта по времето на цар Иван Александър

По време на своето управление цар Иван Александър, опрян на изградените традиции от предишните български владетели, изразил отново претенции за универсална власт. Българската имперска идея била отразена в превода на Манасиевата хроника и обоснована от историческа гледна точка. Особено красноречиви за идейните основи на държавната власт от времето на цар Иван Александър са неговите изображения запазени в монументалната живопис и в миниатюри на ръкописи от неговото време. По прекрасен начин в тях са намерили отражение идеите за

божествения произход на царската власт, за династичната идея при упражняването на властта, за Българското царство като идеен наследник на Византийската империя.

По времето на цар Иван Александър развитието на българския държавно-политически модел достигнал своя естествен завършек. Развитието на имперската идея на българска почва достигнала до момента, когато българския владетел започнал да се идентифицира като нов водач на православната общност и като нов император. Българската държава започнала да се представя като империята, която трябвало да наследи Византия, проекцията на Божието царство на земята, а българската столица – като Третия Рим.

III. Втора глава - Възникване на Видинското царство на цар Иван Срацимир

Във втора глава е направен преглед на обстоятелствата около възникването на Видинското царство на цар Иван Срацимир като са формулирани и анализирани факторите и предпоставките довели до появата на това владение. Те са обединени в три групи – политически предпоставки, династически и други. В края на главата е направен опит за установяване на конкретния момент на възникване на царството с оглед на съществуващите изворови данни и политическите обстоятелства на Балканския полуостров около средата на XIV в.

1. Политически предпоставки

Възникването на Видинското царство, начело с цар Иван Срацимир, в средата на XIV в. било предизвикано от натрупване на определени политически обстоятелства. Те били резултат от развитието на обществено-политическите процеси в българска среда през периода от края на XII до средата на XIV в. Едно от най-съществените политически явления в българското общество през разглеждания период е разпространението на сепаратизма, както във Видинско, така и изобщо в българските земи. Спорадичните прояви на сепаратизъм от края на XII в. постепенно се превърнали в тенденция. В периода края на XII-XIV в. в северозападните български земи възникнали значителен брой полусамостоятелни владения – владенията на Белота (което може да се разгледа и като част от политическия разпад на Византия от края на XII и началото на XIII в.), бунтът срещу цар Борил във Видин от второто десетилетие на XIII в., владенията на руските князе Ростислав Михайлович и Яков Светослав, владенията на Дърман и Куделин в Браничево и това на Шишман във Видин. Появилото се в последните десетилетия на XIII в. владение на Шишман във Видин налага нови

политически обстоятелства в развитието на северозападните български земи. То създава няколко политически прецедента – първо неговият създател Шишман успява да предаде властта си в наследство и така възниква местна регионална династична традиция и второ, владението съществува продължителен период от време, през който възникналата традиция успява да укрепне.

Така, когато в първата половина на 30-те години на XIV в. Видинска област за пръв път от много десетилетия попаднала под пряката власт на търновския владетел, в нея вече били налице сериозни проблеми от политически характер, които правели властта на царя изключително нестабилна, а това било предпоставка за ново отцепване. Сепаратизмът бил пуснал дълбоки корени в района и се превърнал в практика, която се оказала изключително трудна за преодоляване, особено когато към нея се прибавяла и възникналата местна династична традиция. Така формираният се политически модел за района на Видин оказал значително влияние и върху политическото развитие на областта в средата и втората половина на XIV в. и бил една от основните предпоставки за възникване на Видинското царство, начело с цар Иван Срацимир, през 50-те години на века. Направеният извод се потвърждава от развитието на събитията през 30-те, 40-те и началото на 50-те години на XIV в. – времето, в което Видинска област била под пряката власт на търновския цар Иван Александър. Бунтът на Белаур във Видин в самото начало на Иван-Александровото управление бил първият израз на непреодолените сепаратистични тенденции.

За нестабилността на политическата ситуация във Видинско в началото на 40-те години на XIV в. свидетелства Йоан Кантакузин в своето мемоарно съчинение. Той описал случай от 1341 г., когато един син на бившия български цар Михаил III и евентуален съперник на Иван Александър за трона попаднал в Константинопол. Българският цар ултимативно поискал от византийците да му го предадат, но от страна на Кантакузин (който изпълнявал функциите на регент в този момент) му било отговорено отрицателно. Кантакузиндоризаплашил, че ще предизвика гражданска война в България като изпрати Шишман във Видин. Византийският извор прекрасно обрисова политическото състояние в северозападните български земи в началото на 40-те години на XIV в. Фамилията Шишман все още се радвала на силни позиции във Видинско, а опасността нейн представител да се завърне в областта и да я откъсне от центъра в Търново била напълно реална. Сериозната традиция на самостоятелни владения, установена в тази област, все още била жизнена, а фамилията Шишман се радвала на голям брой привърженици.

За обособяването на Видин в самостоятелно царство значително влияние оказали и някои външнополитически предпоставки. С оглед на разглежданата проблематика основно значение за развитието на северозападните български земи имала конфигурацията на силите между Унгария и България, в която впоследствие се намесила и Сърбия. В началото на управлението на цар Иван Александър България била в тежка външнополитическа ситуация. На юг на практика българската държава била в състояние на война с Византия. Идването на Иван Александър на власт било свързано със свалянето на сръбския поставеник на българския трон Иван Стефан, което от своя страна би могло да доведе до конфликт и с тази държава. За сравнително кратко време българският цар успял да реши тези проблеми. Византийската армия била разгромена при Русокастро и бил подписан мирен договор. В същото време Иван Александър успял да се споразумее и с новия сръбски крал Стефан Душан (1331-1355), като му предложил за съпруга сестра си Елена. Бракът бил сключен на 19 април 1332 г., Великден. Една от основните причини за сключването на този българо-сръбски договор било и несигурната власт на българския цар в западните български земи. Въпреки успешните действия срещу Белаур и присъединяването на контролираните от него територии под пряката си власт, Иван Александър имал нужда от гарант на западната граница, какъвто можел да стане само новият сръбски владетел. Това било нужно поради все още усещаните се центробежни тенденции и съществуването на достатъчно представители на управлявалния във Видин род, които пребивавали в изгнание и само чакали удобен случай да се завърнат на българска земя. Така съюзът със Сърбия осигурявал спокойствие на Търново при нови опити за отцепване на Видинско от централната власт, а също така се отстранявали и евентуални претенции на сръбския владетел към тези територии. В същото време силната Сърбия на Стефан Душан, която вече била заменила България като унгарски конкурент за Белград и Браничево, играела и ролята на буфер при евентуални унгарски атаки срещу Видин и България като цяло. До смъртта на Стефан Душан в края на 1355 г., българският цар можел да се чувства сигурен за тила си на запад. Всеки един опит за отцепване на територии в западна посока би се изправил срещу обединените действия на двамата съюзници – българския цар и сръбският владетел.

Положението коренно се променило веднага след смъртта на Стефан Душан на 20 декември 1355 г. По една или друга причина при неговия наследник Стефан V Урош (1355-1371) българо-сръбският съюз престанал да функционира. Това не било свързано с някаква проява на агресия между двете държави, а по-скоро се дължи на факта, че

изчезването на силната фигура на Стефан Душан предизвикало поредица от децентрализационни процеси в териториите влизали в неговата държава. В резултат сръбските управници и власти се съсредоточили във вътрешните си дела и подялбата на Душановото наследство. Отношенията с България до голяма степен престанали да се развиват. Краят на съюза със Сърбия означавал за Иван Александър и край на спокойствието по западната граница. Това обстоятелство, съчетано със започналия разпад на западния съсед на България, накарал Иван Александър да потърси ново решение на въпроса за преодоляване на тежките проблеми във Видинска област, които явно прякото подчинение на Търново не успяло да реши – центробежните тенденции. В същото време отслабването на Сърбия означавало и нови проблеми с унгарците на северозапад. Въпрос на време било те отново да стигнат до българската граница и да се опитат да откъснат територии от България. При такова усложняване на политическата обстановка в северозападна посока цар Иван Александър видял единственият изход от положението в поверяването на този ключов за сигурността на държавата район в ръцете на близък човек, човек от семейството, макар и под формата на възродена автономия – нещо, срещу което Търново се борело до този момент. Разликата от предишната да е тази, че този път начело на сдобилия се с нова автономия Видин, щял да застане човек от царското семейство, който да се противопостави на предишната традиция, съществувала в края на XIII и първата половина на XIV в. При такава политическа конфигурация Видин би трябвало да се намира в много по-тесни връзки с Търново, отколкото в предишния период, когато там съществували самостоятелни владения. Така щял да се изгради и необходимият преден пост, който да поеме защитата на общата държавна територия от северозапад срещу Унгария. С оглед на задаващите се тежки проблеми от юг (през 1354 г. османските турци превзели Галиполи и трайно се настанили на Балканския полуостров), съществуването на буферно владение, което да изнесе основната част от проблемите идващи от северозапад било належащо. Начело на новото владение, което получило статут на царство по титлата на своя управник, застанал най-възрастният жив син на Иван Александър – Иван Срацимир. Към средата на XIV в. именно той бил най-подходящият кандидат за ролята, която трябвало да поеме владетелят на тази територия.

В крайна сметка бихме могли да обобщим, че възникването на Видинското царство на Иван Срацимир в средата на 50-те години на XIV в. било предизвикано от комплексното влияние на вътрешнополитически и външнополитически фактори. Те принудили търновският цар Иван Александър да вземе решителни мерки за удържане

на властта си в изключително ключовия за сигурността на държавата български северозапад, олицетворяван през XIV в. от Видин и прилежащата му област.

2. Династическият фактор

Мнозина изследователи отдават възникването на Видинското царство единствено на създамата се обстановка в царския двор в Търново след сключването на втория брак на цар Иван Александър с покръстена еврейка и възникналия от това въпрос, кой от неговите синове да бъде наследник на царската корона. От тази гледна точка формирането на Видинското царство и изпращането на Иван Срацимир във Видин те разглеждат като компенсация, за това че му било отнето правото да наследява търновския трон. Тази хипотеза за възникване на Видинското царство е господстваща в науката и опитите за нейното преодоляване датират от последните десетилетия. За да се осветли въпроса доколко е имало съперничество за трона между синовете на Иван Александър и как това се е отразило на политическата ситуация са разгледани традициите при унаследяването на властта в българската държава. За изясняване на положението по този въпрос през втората половина на XIII и през XIV в. се използват някои податки в грамоти на българските царе от това време - Виргинската на цар Константин Асен от втората половина на XIII в., Мрачката грамота на цар Иван Александър от 1347 г. и Рилската грамота на цар Иван Шишман от 1378 г. От двете грамоти от XIV в. е видно, че редът за наследяване на трона бил следният – първо синът на царя, след това са неговите братя и накрая останалите сродници. Под византийско влияние в българската политическа практика се появяват титла „багренороден”, както и института на съвладетеля.

Положението в българския царски двор по времето на Иван Александър било ясно определено. До смъртта си първородният син Михаил Асене бил легитимният и всепризнат наследник на короната. След неговата смърт явно за известен период от време Иван Срацимир поема функциите на престолонаследник. По някакви причини към 1356 г. той е бил заменен на този пост от Иван Шишман. За каквито и да е конфликти в царското семейство по този повод нямаме никакви извори. Може би Иван Срацимир трябвало да се откаже от престолонаследието с оглед на поемането на новите си функции на цар във Видин. Още повече като имаме под внимание факта, че той е бил втори син на владетеля и нямал право да носи титлата „багренороден”, което явно се е оказало решаващо при пренареждането на ролите в търновския двор към средата на 50-те години на века. Разбира се естественото съперничество между братята

и желанието на майката на Иван Шишман да види сина си на трона в Търново са били фактор в протичащите процеси, но едва ли са имали такава разрушителна сила, каквато им се приписва от част от изследователите.

3. Други предпоставки

За възникването на Видинското царство косвено влияние оказали и някои фактори, които имали отражение върху развитието на българската държава и общество, и довели до засилване на кризисните процеси, които в крайна сметка наложили на цар Иван Александър да предприеме действия за преодоляване на възникналите проблеми. Безспорно фактор със сериозно влияние върху обществено-политическото развитие на балканските общества в средата на XIV в. е чумната пандемия, наречена „Черната смърт“. До каква степен чумата оказала влияние върху процесите протичащи на българска територия, е въпрос който все още не е намерил задоволителен отговор. Поради липса на извори се търси аналогичния подход за евентуалното изследване на проблема. До каква степен загубата на население в българското пространство, в резултат на чумната епидемия, е допринесло за кризисни процеси в българската държава, е също въпрос, който засега не намира отговор. Но безспорно чумната епидемия оказала своето въздействие за това във втората половина от управлението на цар Иван Александър да се забележат наченки на политически и икономически проблеми. От тази гледна точка появата на чумата на българска земя през втората половина на 40-те години на XIV в. е фактор, който затвърдил решението на Иван Александър да обособи част от държавната територия под управлението на Иван Срацимир, за да разтовари Търново от решаването на непосредствените проблеми на северозапада.

4. Време на възникване и граници

Спорен е въпросът кога Иван Срацимир бил изпратен като владетел във Видин. Мнозинството автори посочват 50-те години на XIV в. като момент за възникване на Видинското царство, но конкретизирането на годината се оказва сериозен проблем. Възникването на Видинското царство би следвало да се отдаде на усложнената политическа обстановка по западната граница на България след смъртта на сръбския цар Стефан Душан (20 декември 1355 г.) и нарастващата опасност от северозапад. Именно тези предпоставки са били водещият аргумент за Иван Александър при формирането на отделно самостоятелно владение във Видин. С оглед на това най-

ранният момент, в който може да се постави възникването на Видинското царство е лятото на 1356 г. Именно по това време развитието на политическите събития на запад от българската граница започнали да вземат драматични очертания. Ситуацията в западния съсед на България, съчетани с подновения унгарски натиск от северозапад и започналите кризисни процеси в българското общество в резултат на чумната епидемия, явно са принудили цар Иван Александър да предприеме действия по организирането на Видинското царство още през тревожното лято на 1356 г., въпреки че нямаме никакви извори, които да маркират точния момент на възникване на царството. Първото реално известие за съществуването на владението на Иван Срацимир е приписката във Видинския сборник от 1359/1360 г., така че съобразявайки се с изворовата база, трябва да разположим възникването на царството в периода лятото на 1356 – 1360 г.

Най-общо изследователите очертават следните граници на Видинското царство: на север Карпатите (от Железни врата до прохода Червена кула); на изток – средното и долното течение на р. Олт, левия бряг на Дунав до устието на р. Огоста и долното ѝ течение; на юг – билата на планините Врачанска, Козница, Берковска, Чипровска и Свърлижка. След това на запад границата пресичала р. Българска Морава (дн. Южна Морава), включвайки част от левобрежието ѝ до Ястребац планина и съединението на Българска и Сръбска (дн. Западна) Морава, откъдето следвала обединеното им течение до Равън. Оттам границата вървяла по вододела на р. Велика Морава и р. Тимок.

Така очертаните граници претърпели изменения в хода на политическите събития от втората половина на XIV в. Поради оскъдността на изворовата база обаче нямаме известия за тези изменения. Единствената по-голяма териториална промяна, за която имаме известие в изворите, е че към 1370 г. т. нар. Мало Влашко (дн. Олтения – областта между Карпатите и реките Дунав и Олт) вече не било в границите на Видинското царство, а част от територията на Влашкото воеводство. Изследователите предполагат, че то било отстъпено на власите в резултат на събитията от 1369 г.

IV. Трета глава - Видинското царство в периода до 1371 г.

Тази глава е посветена на развитието на Видинското царство в периода до 1371 г. като основните акценти са поставени върху установяването на особеностите на самото владение и политическите му отношения с околните държави и най-вече с Търново.

1. Особенности на владението и отношенията Видин-Търново в периода до 1365 г.

Въз основа на наличните извори в тази част от главата на първо място се застъпва хипотезата, че цар Иван Срацимир легитимира властта си използвайки вече утвърдени в Търново формули и от тази гледна точка той стъпва на създадени традиции в това отношение. Като доказателство може да се посочи използваната от него титла в приписката към Видинския сборник от 1359/1360 г., която е аналог на използваната в Търново титулатура.

На следващо място са коментирани особеностите на владението на цар Иван Срацимир и приликите и разликите с апанажните владения на Запад и във Византия. В крайна сметка се констатира, че Видинското царство не може да бъде включено в нито една от познатите типологически схеми и определението апанаж би следвало да се използва за него с голяма условност и то само за периода до 1371 г., тъй като след тази година видинският цар открито тръгнал по пътя към независимостта.

2. Унгарското завоевание 1365-1369 г.

В параграфа са разгледани обстоятелствата около завладяването на царството от страна на Унгария през 1365 г. в контекста на опитите за разширяване на католическото влияние на Балканите, както и годините на унгарската власт в областта до възстановяването на царството през 1369 г. Отчетен е и опитът за покатоличаване на населението на окупираната област, както и на плененото семейство на цар Иван Срацимир. Той също бил принуден да приеме католицизма, за което свидетелства Йоан Кантакузин, но впоследствие се отрекъл от това кръщение, тъй като при похода от 1396 г. изворите го регистрират като „православен християнин“.

По-нататък е направен преглед на опитите на цар Иван Александър да противодейства на западната експанзия и усилията му да прогони унгарците от Видин, което от своя страна доказва изключителното значение, което българският цар придавал на тази територия. Използването на турски наемници от страна на Иван Александър още през 1366 г., за да прогони унгарците от Видин не се оказало резултатно. Това нападение било отблъснато от унгарците и техните васали власите. Разгледани са и обстоятелствата около похода на савойския граф Амедей VI по българското черноморско крайбрежие и последствията от него. Значително място е отделено на възникването на българо-влашко и българо-византийско споразумение към края на 1366 или началото на 1367 г., с което власите преминават в антиунгарския лагер, а впоследствие това ще се окаже решаващо за прогонването на унгарците от

Видин и възстановяването на Видинското царство. Затягането на войната на Балканите, както и непрекъснатите вълнения сред местното население довели до това, че през 1369 г. се стигнало до решение от страна на унгарския крал да опразни Видин и да освободи Иван Срацимир от плен, което довело до възстановяване на Видинското царство.

Разгледан е и въпросът с предполагаемата унгарска зависимост на Видинското царство в периода след 1369 г., като за определяне на нейните характеристики е използван аналогичният подход, тъй като изворовата база по въпроса е изключително оскъдна. Реално имаме само един извор, който споменава за това че Иван Срацимир бил васал на унгарския крал след 1369 г. и то той е небезпристрастен, тъй като авторът му е унгарският дворцов историк Йоан Кюкюлей. Това дава основание на някои изследователи да отрекат съществуването на тази зависимост.

За да успее да постигне възстановяването на Видинското царство Иван Александър жертвал владенията на Търново по черноморското крайбрежие, което показва, че за търновския цар съществуването на Видинското царство било условие за опазване на българските интереси. След 1369 г. видинският владетел останал под политическото върховенство на Търново. Положение, което се запазило поне до 1371 г.

3. Османските турци като фактор в политическите отношения в периода до 1371 г.

В тази част от главата е разгледана появата на османските турци като фактор в политическите отношения на Балканите и първоначалната им роля за развитието на Видинското царство в периода до 1371 г. Разгледан е въпросът с предполагаемия българо-османски съюзен договор в периода 1364 – 1371 г., съществуването на който е твърде дискуссионно. Най-съществените доводи в негова полза са използването на османски наемни отряди от българския цар. Трябва да отбележим, че наистина според съществуващите податки в изворите, турски наемници са били използвани от страна на Иван Александър. При някои от тези случаи обаче не можем да твърдим, че използваните като наемници турци са османци, тъй като в изворите те са споменати най-общо. Като довод против съществуването на такъв договор може да се посочи факта, че именно през този период османците превземат част от основните градски центрове на българската държава в Тракия. В крайна сметка можем да констатираме, че използването на турски наемници от страна на българския цар не означава съществуването на формален българо-османски съюз. С оглед на изворовите данни можем да допуснем, че в рамките на няколко години българския цар поддържал добри отношения с турците, което му било нужно, за да съсредоточи усилията си към

отразяване на унгарската експанзия от северозапад. Такава политика била нужна, тъй като след унгарската агресия в средата на 60-те години на XIV в. България изпаднала в ситуацията да се отбранява на два фронта, нещо за което държавата нямала нужния ресурс.

Появата на турците на Балканите и в частност на османските турци, довело до по-сериозно заангажиране на вниманието на цар Иван Александър в южна посока. Това дало възможност на Иван Срацимир да провежда напълно самостоятелна политика във Видин и да превърне своята зависимост от Търново в чиста формалност. Тази на практика перфектна за него ситуация била развалена за няколко години от унгарското завоевание, но в крайна сметка след сериозните усилия на Иван Александър Видинското царство било възстановено.

За развитието на владението на Иван Срацимир в периода до 1371 г. турците на представлявали съществен фактор, въпреки че оказали епизодично влияние върху някои процеси и събития. За видинския цар в конкретния исторически момент определящи били отношенията с Унгария, Търново и Влашко. Османските турци щели да се превърнат в решаващ фактор за развитието на Видинското царство едва през 80-те години на XIV в., когато тяхното завоевание на Балканите значително напреднало и в един момент опряло на границите на държавата на Иван Срацимир.

V. Четвърта глава - Видинското царство в периода 1371-1396 г.

В четвърта глава е разгледана историята на Видинското царство в периода 1371-1396 г., като основният акцент е поставен върху отношенията Видин-Търново през разглеждания период. Посочени и анализирани са белезите, които определят положението на независимост на Видин от Търново през годините след 1371 г. Открити са основните външнополитически фактори, които определят съдбата на царството в последните десетилетия на XIV в. – Унгария, османските турци. Накрая на главата е направен преглед на хипотезите за унищожението на Видинското царство.

1. Отношенията Видин-Търново при управлението на цар Иван Шишман (1371-1395 г.)

След смъртта на цар Иван Александър било поставено началото на нов етап в политическите отношения в българските земи. Те били свързани с опитите на търновския цар Иван Шишман да опази крехкото политическо единство, на което се противопоставили останалите господари в българските земи, които от своя страна се

стремели да скъсат връзките си с Търново и да се обявят за независими владетели. Това били процесите, които доминирали в отношенията между Видин и Търново в периода след 1371 г.

През 70-те години на XIV в. цар Иван Шишман се опитал по примера на Иван Александър да води политика с голям размах. Изхождайки от традициите на Търново като общобългарски център, новият цар положил усилия да продължи ролята, която имал баща му на обединяваща фигура в българското политическо пространство. За широкомащабната политика, която той се опитал да води, съществуват някои откъслечни известия в изворите. Въпреки своята лаконичност, те показват стремежа на българския цар да играе основна роля в политическите събития на Балканите. Първото събитие, за което имаме податки в изворите, било свързано с опитите на престолонаследника на Византия Андроник, да детронира баща си император Йоан V Палеолог и българското вмешателство в този случай през 70-те години на XIV в. Второто е посещението на митрополит Киприан в Търново през 1379 г., който по това време бил кандидат за митрополит на Москва.

Като цяло тези два случая от 70-те години на XIV в. са показателни за опитите на цар Иван Шишман да води по-активна външна политика, която да е продължение на политиката на неговия баща. С оглед на външните и вътрешните обстоятелства обаче ставало все по-ясно че Търново постепенно губи позициите си на обединяващ политически център за българските територии и Иван Шишман се оказал неспособен да спре този процес.

Като катализатор на протичащите процеси на децентрализация в българските земи се явявало и утежненото положение по границите на българската държава. През 70-те и 80-те години на века търновският цар бил принуден да се справя както с проблеми по южната граница, обусловени от напредването на османското нашествие на Балканите, така и по северната си граница, където изворите отразяват няколко сблъсъка с влашките воеводи, явно продиктувани от стремежа на последните да се възползват от затрудненото положение на Търново, за да се разширят териториално, а може би и да отхвърлят и последните остатъци от върховенството на търновските царе над влашките земи.

Изследвайки владетелските отношения Видин – Търново и опитите на Иван Шишман да удържи единството, трябва да отбележим и един интересен момент присъстващ в Рилската грамота на Иван Шишман от 1378 г. Както беше отбелязано вече по-горе в нея бил отразен редът за наследяването на престола в Българското царство.

Интересно е, че в тази грамота в списъка на евентуалните си наследници царят посочил своите братя. Използвано е множествено число, а трябва да отбележим, че към момента на издаване на грамотата Иван Шишман има двама живи братя – Иван Срацимир и Иван Асен V. Съвсем очевидно е, че според текста на тази грамота Иван Срацимир бил включен в списъка на наследниците на търновската корона. Това известие обаче може да бъде тълкувано в няколко посоки: като претенции от страна на Иван Шишман за върховенство на властта; признаване на законните владетелски права на Иван Срацимир; но при всички положения текста в грамотата маркира момент, в който явно между двамата братя е имало нормални отношения. На теория Иван Шишман продължавал да се смята за върховен сюзерен в българското политическо пространство.

От тази гледна точка е интересно наблюдението направено от Ив. Дуйчев, че в текста на грамотата търновските царе предшественици на Иван Шишман са наречени „първопрестолни царе на българския престол.“ Определението „първопрестолен“ се употребявало в църковната терминология за посочване на по-висша степен в църковната йерархия. Явно то е съзнателно привнесено в гражданската сфера, за да афишира претенциите на Иван Шишман, че неговата столица има първенство по отношение на останалите политически центрове в българските земи.

За тези претенции на търновския цар свидетелства и издадената от него Витошка грамота от 80-те години на XIV в., в която той се титулувал „в Христа Бога благоверен цар и самодържец на всички българи и гърци“. В запазената книжовна продукция, плод на Търновската книжовна школа, и най-вече на патриарх Евтимий, Иван Шишман се титулува „преблагочестив цар“ и се подчертава, че той „подтиквал“ книжовниците да творят. Тази теоретична постановка обаче вече не намирала реално практическо приложение. Процесите на децентрализация вече били набрали скорост и гръмките формулировки на титли в книжнината и грамотите не могат да ни заблудят относно реалното състояние на нещата – Търново окончателно изпуснало от контрол Видинското царство и Добруджанското владение.

За отслабналите позиции на цар Иван Шишман способствало и влошеното икономическото състояние на държавата при неговото управление, което безспорно се отразило на опитите на Търново да играе ролята на обединителен политически център за българските земи. За това влошено икономическо състояние съдим по особеностите на монетосеченето от времето на Иван Шишман. След края на управлението на Иван Александър в българската държава възникнал остър недостиг на сребро, което било предизвикано от намалените държавни приходи. Причините за това можем да потърсим

в намаляването броя на населението в резултат на чумата, в загубата на черноморското крайбрежие в последните години от управлението на Иван Александър, в загубата на територии на юг от Стара планина (завладени от турците), във влошаване на политическите отношения с Влашкото воеводство. Всичко това довело до рязко спадане на приходите в царската хазна в Търново и в резултат до влошаване на монетното производство.

Цар Иван Шишман претърпял военни поражения, икономическото състояние на държавата все повече се влошавало, а въпреки усилията си той така и не успял да си изгради сериозен авторитет по подобие на своя баща. Това довело до разпад на управленския модел, който бил създаден от Иван Александър. Двете оформили се полусамостоятелни владения във Видинска област и в Източна България, които по времето на Иван Александър въпреки всичко признавали върховенството на Търново, сега се обособили като отделни държави. Всяка една от тези три части, на които се разпаднала българската държава, тръгнала по свой път на политическо развитие.

В Българското царство се случило нещо, което едва ли някой можел да предотврати, тъй като протичащите процеси били плод на общата тенденция от развитието на политическите отношения на Балканите. От тази гледна точка не бива да бъдем прекалено критични към българските царе Иван Александър и Иван Шишман. Те се опитали да опазят политическото единство на българските земи, но съществуващите реалности не позволили усилията им да се увенчаят с успех.

В историографията е застъпена хипотезата, че в българския владетелски дом имало тежък конфликт, който се зародил в резултат на втория брак на цар Иван Александър и който впоследствие прерастнал в сериозни сблъсъци между Иван Шишман и Иван Срацимир след 1371 г. Някои изследователи дори предполагат, че имало военни стълкновения между Видин и Търново за контрола над София. Тези твърдения обаче не намират сериозна подкрепа в съществуващите исторически извори.

Каква била реакцията на Иван Срацимир, когато научил за смъртта на Иван Александър и възцаряването в Търново на Иван Шишман, няма известия в изворите. От своя страна обаче това говори за факта, че сериозна реакция всъщност няма. Явно видинският цар приел съществуващото положение и не оспорил властта на брат си. Неговите стремления се насочили в друга посока – да се откъсне окончателно от властта на търновския цар и да стане независим владетел. По всяка вероятност такива действия били предприети веднага след смъртта на Иван Александър, която скъсала на

практика и последните хлабави политически връзки между Видин и Търново. След 1371 г. Иван Срацимир станал напълно независим от Търновското царство.

Изворите не са категорични, че между видинския и търновския цар е имало тежък конфликт, но в същото време трябва да отчетем обстоятелството, че отношенията между тях двамата не са били и дружелюбни. Това се потвърждава от факта, че нямаме никакви известия те да са опитали да сключат съюз помежду си, дори и в най-критичните моменти за съществуването на техните държави.

2. Белези на независимостта на Видинското царство в периода след 1371 г.

Ако трябва да изброим особеностите, които характеризират независимото положение на Иван Срацимир спрямо Търново след 1371 г., то основните от тях са: титлата на владетеля, собственото монетосечене, издаване на грамоти, провъзгласяване на престолонаследник и формиране на собствена династична линия, провеждане на независима външна и църковна политика, създаване на престолен град по модела на Търново. Разбира се трябва да кажем, че част от тези белези на самостоятелност Иван Срацимир успял да придобие още в периода преди 1371 г., и това било израз на изключителната автономия при упражняването на властта, с която се ползвал той, с мълчаливото съгласие на своя баща цар Иван Александър.

Едно от най-сериозните доказателства за това че след 1371 г. Видинското царство на Иван Срацимир се обособило като самостоятелна държава е фактът, че той определил свой престолонаследник – синът си Константин. По този начин видинският владетел успешно формирал собствена династична линия. Константин получил титлата „млад цар“, която била характерна повече за унгарския и сръбския владетелски дом и това показва определено унгарско-сръбско влияние в държавната практика на Видин от това време. Но в същото време това е и продължение на вече установена в търновския двор традиция, където наследниците на трона носели тази титла още от средата на века.

Според наличните извори е видно, че през целия XIV в. Видинска епархия е била поле за съперничество между Търново и Константинопол. Иван Срацимир окончателно се ориентирал в църковната си политика към Константинопол чак в началото на 90-те години на XIV в. И през цялото време до тогава в делата във Видинско имал думата и патриарха в Търново. В крайна сметка това ни дава основания да предположим, че отделянето на Видинско от диоцеза на Търновската патриаршия, било по скоро резултат от настъпателната политика на Константинополската църква, а не толкова от желанието на цар Иван Срацимир да скъса всички връзки с Търново. А

окончателното му ориентиране било резултат от по-силните позиции, които имала Константинополската патриаршия в сравнение с църквата в Търново през този период. Притиснат между унгарската и турската експанзия, видинският цар се надявал на силните дипломатически позиции и връзки на Константинопол за спасение, а не на все по-отслабващите позиции на Търново, което още през 1393 г. паднало в ръцете на османците.

Една от най-съществените прояви на независимост от страна на цар Иван Срацимир било неговото монетосечене. До настоящият момент от Иван Срацимир са познати 1 тип сребърни и 12 типа медни монети. Независимо от някои иконографски нововъведения, те били сечени в тегловен и модулен стандарт, еднакъв с тези на монетите на Иван Александър и Иван Шишман. Кое то показва, че и в тази сфера Видин следвал установените в Търново традиции. Значителна аналогия с търновските традиции се забелязва и при използваните иконографски схеми, както в сребърното монетосечене, така и в медното монетосечене на Иван Срацимир. На единствения тип сребърни монети на цар Иван Срацимир, от едната страна бил изобразен той, седнал на трон без облегалo, облечен в царско облекло, с кълбовидна корона и нимб, и владетелски инсигнии в ръцете. Прави впечатление, че тази схема за изобразяване на владетеля била широко застъпена при монетите на Иван Александър и Иван Шишман. Въпреки това в тези монетни емисии на Иван Срацимир се забелязва значително западно влияние, както в композицията на изображението, така и в конкретни елементи и гравьорски знаци. При медното монетосечене на Иван Срацимир също се забелязват аналогии с Търново. Особено показателен в това отношение е типа монети „царят с царица Ана“. На нея Иван Срацимир и неговата съпруга са изобразени прави, държащи помежду си двоен кръст с дълга дръжка. Иконографската схема на тази медна монета много наподобява на изображението от монетата на цар Иван Александър, където той е представен заедно с царица Теодора II. Това е и продължение на идеята за представяне на българската владетелска двойка като св. св. Константин и Елена. Явно тази идея била пренесена и във владетелския двор във Видин. За това свидетелства и текстът в Похвалното слово за св. Филотея от видинския митрополит Йоасаф Бдински, писано през 90-те години на XIV в., където синът и престолонаследникът на Иван Срацимир – Константин е наречен: „христолюбивият нов Константин“. Използването на двуглавия орел като символ в монетното производство на Видин, също се явявало продължаване на традициите установени в Търново.

Медните монети, в които бил използван този символ, били от типовете най-разпространени монети на цар Иван Срацимир.

Приведените по-горе примери показват, че идейните основи, на които опирал властта си, цар Иван Срацимир той взаимствал до голяма степен от програмата на своя баща Иван Александър и изобщо от установените в Търново традиции. Като паметник, в който намира отражение официалната идейна програма на владетеля, монетното производство е особено ценен извор в това отношение. Разбира се основната разлика била, че идеята за превръщането на българската столица в Нов Рим, не била присъща на владетелския дом във Видин и тя била оставена в ръцете на цар Иван Шишман, който обаче все повече губел възможност за нейната практическа реализация.

През Средновековието формулирането на титлата на владетеля и начина, по който тя търпяла развитие с течение на времето било указание за промяна в статута на държавата като цяло. С оглед на запазените откъслечни данни в изворите можем да проследим промяната във владетелската титулатура на видинския господар Иван Срацимир. Както вече бе отбелязано към 1359/1360 г. той носи титлата „цар на българи и гърци”, която афишира широката автономия на властта му и като цяло претенциите да стъпи на идейните основи на търновския двор при обосноваване легитимацията на собствената си власт. Впоследствие в периода след 1369 г., както е видно от подписа под Брашовската грамота, Иван Срацимир официално носи титлата „цар на българите”. Тази промяна явно е свързана с последиците от унгарското завоевание на Видин в периода 1365-1369 г. Под формата „цар на българите” присъства титлата на видинския господар и върху сребърното му монетосечене. Поради относителната датировка, както на грамотата, така и на монетите на Иван Срацимир, не можем да заключим, в кой точно момент е станала тази промяна и етнонимът „гърци” от първоначално засвидетелстваната формула е отпаднал от владетелската титулатура.

Друг извор, който ни дава информация за титулатурата на видинския цар в средата на 80-те години на XIV в. е „Ектесис неа”. В това ръководство за писане на писма изработено за нуждите на Константинополската патриаршия Иван Срацимир е „автократор” и „господар на Видин и на цяла България”, а в същото време Иван Шишман е споменат като „василевс на българите”. Чисто формално погледнато прави впечатление обстоятелството, че в Константинопол явно са считали видинският владетел за по-високопоставен в йерархията от търновския. Това най-вече проличава от използваната титла „автократор” и „господар на цяла България”. Можем да отдадем това на факта, че именно през 80-те години на XIV в., когато било създадено

ръководството, Иван Срацимир поставил подвластната му територия под църковното върховенство на Константинополската патриаршия. Така той спечелил благоволенieto на Константинопол и в резултат византийските управници го поставили в по-висока йерархична позиция от брат му Иван Шишман, който оставал тясно обвързан с Търновската патриаршия.

Големи усилия положил цар Иван Срацимир да превърне своята столица Видин в столичен център, по модела на Търново и Константинопол. Още от самото начало на своето управление той започнал реализирането на програма, която би следвало да превърне Видин в доминиращ център за българските земи, който успешно да съперничи на Търново. Стременията на Иван Срацимир в тази посока довели в крайна сметка до превръщането на Видин в един от големите културни, политически и стопански центрове по българските земи във втората половина на XIV в.

На първо място трябва да отбележим сериозните усилия за превръщането на Видин в книжовно средище. Свидетелство, за което са няколко запазени ръкописа от средата и втората половина на XIV в. Първият от тях е Видинското четвроевангелие, преписано по поръка на видинския митрополит Данаил. Друг книжовен паметник създаден във Видин през разглеждания период е Видинският сборник от 1359/1360 г. Сборникът бил съставен по поръка на съпругата на цар Иван Срацимир – царица Ана. По време на унгарското владичество над Видинското царство (1365-1369) бил преписан и един пергаментен апостол, който също е част от книжовната култура на областта. Най-забележителният видински книжовник от тази епоха бил Йоасаф Бдински. През 1392 г. той бил назначен за видински митрополит, а впоследствие заедно със синът на Иван Срацимир, Константин посетили Търново и измолили мощите на светиците Петка, Филотея и Теофана, които отнесли във Видин. По този повод Йоасаф написал своето произведение - Похвално слово за св. Филотея. Похвалното слово било произнесено в деня на честването на светицата 28 май 1395 г. По своя художествен стил запазените произведения от видинския книжовен център се придържали към особеностите на Търновската книжовна школа. Като така направената констатация особено ясно се доказва от Похвалното слово за св. Филотея от Йоасаф Бдински.

По време на своето управление цар Иван Срацимир се опитал да превърне своята столица в култово място чрез пренасяне на свети мощи в нея. Според наложената от църквата идея през Средновековието, мощите на свети хора били най-добри помощници на владетеля в борбата му срещу враговете и че именно с тяхна подкрепа се удържали победи. Това е нов вариант на провиденциализма, който при

Асеневци получава голяма популярност и се превръща в един от честите ходове в политиката на българските царе. Той се изразявал в пренасяне на мощи на християнски светци в българската столица Търново. Като цяло тези действия били свързани и с прокарването на идеята за Търново като нова православна столица. Скоро след завладяването на Търново от османците, делегация от Видин посетила града. В нея влизали „младият цар” Константин, видинският митрополит Йоасаф и други велможи. Дипломатическата инициатива на цар Иван Срацимир по всяка вероятност е имала за цел воденето на преговори, а не пренасяне на свети мощи. Но в хода на тези преговори делегацията успяла да измоли от османската власт разрешение да вземе и някои от съхраняващите се в Търново мощи на светци. И така във Видин били пренесени едни от най-знаковите за българите от това време мощи – на св. Петка, на св. Филотея и на св. Теофана. Пренасянето на мощите (особено тези на св. Петка, която била покровителка на българската столица Търново) било от особена важност с оглед на претенциите на Видин да бъде новият държавен център на българите.

И през втората половина на XIV в. Видин продължавал да бъде един от основните търговски центрове по българските земи. За това спомагал фактът, че той бил разположен на важни търговски пътища. През втората половина на XIV в. Видин бил един от най-големите центрове на международната транзитна търговия на Балканите, за което свидетелства и присъствието на колонии от чуждестранни търговци – дубровничани, евреи и т. н.

3. Османските турци като фактор за политическото развитие на Видинското царство в периода след 1371 г.

Българо-османските отношения в периода след смъртта на цар Иван Александър са дискутирани от много изследователи. Засега обаче не се е достигнало до единно мнение по някои основни въпроси, като например кога точно цар Иван Шишман и цар Иван Срацимир се признават за османски васали и кога падат в османски ръце водещите български крепости в Тракия. Относно въпроса, кога цар Иван Срацимир станал османски васал, изследователите не са единодушни. Според някои това се случило още през 70-те години на XIV в. и с това видинският цар целял да противодейства на унгарския натиск чрез османското покровителство. Тези автори са склонни да направят констатацията, че Иван Срацимир и Иван Шишман станали османски васали по едно и също време. Проблема в тези твърдения идва от там, че

Иван Срацимир е споменат сред османските васали в изворите чак през 80-те години на XIV в. Неясен остава и въпросът кога точно във Видин бил поставен османски гарнизон, който бил засечен от летописците при кръстоносния поход на унгарският крал Сигизмунд през 1396 г. Предполага се, че това се случило или в края на 80-те или в началото на 90-те години. От наличните извори обаче е видно, че османската заплаха се превърнала в реална за Видинското царство едва след падането на София (около 1385г.) и установяването на обща граница между царството и османските владения. Това може би е предизвикало поява на проунгарски настроения във видинския двор и като последица появата на турски гарнизон в града.

4. Краят на Видинското царство

Освен османските турци, като един от най-съществените политически фактори на Балканите в последните десетелетия на XIV в., се извявала унгарската държава. След оттеглянето от балканските дела през 70-те и 80-те години на века унгарската политика в южна посока се активизирала отново през 90-те години. Така на практика през този период Видинското царство на Иван Срацимир се оказало притиснато между два изключително силни съперника, които се противопоставяли един на друг – Унгария и османската държава. Оцеляването на държавата на Иван Срацимир в тази усложнена обстановка се оказало изключително трудна задача.

Ако трябва да разгледаме мотивите и целите на унгарският крал Сигизмунд Люксембургски относно намесата му за спиране на османската експанзия и прогонването на турците от Балканите, можем да открием и този, че кралят продължавал политиката на някои предишни унгарски владетели, които считали, че имат законни права върху редица области в северозападния край на полуострова. Израз на тези претенции намираме в редица грамоти издадени от името на Сигизмунд, в които той нарича България „наше кралство”, а себе си титулува „крал на България”. Да прогони османците от българските земи, за унгарския крал означавало да се възстанови неговата власт върху една принадлежаща му по право територия. По естествен път в края на XIV в. тези мотиви се преплели и с идеята за организиране на кръстоносен поход срещу мюсюлманската заплаха на Балканите.

Падането в османски ръце на Търново през 1393 г. и на цялото Търновското царство през 1395 г. предизвикало силна тревога не само сред населението на Балканите, но и сред околните държави. В тази обстановка със съдействието на папата и под егидата на унгарския крал бил организиран кръстоносен поход към Балканите.

През май 1396 г. голяма християнска армия се съсредоточила в Будапеща. Ядрото ѝ били унгарските войски, но към нея се включили още значителни френски, английски, германски контингенти. Към армията се присъединили още власи, поляци, австрийци, хървати, босненци, родоски рицари. Кръстоносците тръгнали от унгарска територия, преминали Железни врата и навлезли в земите на Видинското царство. Видинският цар се присъединил към кръстоносната армия и доброволно предал Видин, въпреки че в него имало османски гарнизон. Дали Иван Срацимир взел участие във военните действия след като предал Видин на кръстоносците, е трудно да се установи. Какви били неговите действия от тук нататък също не може да се каже, поради пълно мълчание в изворите. Поради това някои изследователи предполагат, че кръстоносците подхождали с недоверие към него и войска от Видин не взела участие в похода по нататък. В града бил оставен гарнизон от 300 души, който по всяка вероятност се командвал от маркиз Анри дьо Бар. След превземането на Видин кръстоносците продължили пътя си по десния бряг на р. Дунав и достигнали Оряхово, което обсадили, тъй като в него имало разположен турски гарнизон. Крепостта била превзета с помощта на местното население, което прогонило турците и предало града на кръстоносците. След това западната армия продължила пътя си и достигнали до крепостта Никопол, където също имало разположен силен турски гарнизон. Градът бил обсаден и се предприели действия по неговото превземане. Обсадата продължила 15 дни. На 16-я ден се появил с армията си султан Баязид. Така се стигнало до решаващата битка край Никопол на 25 септември 1396 г. В деня на сражението ясно проличали разногласията в командването на многонационалната християнска войска. Това довело до некоординирани действия от страна на отделните бойни части и като резултат абсолютен разгром за християнските сили.

Мнозинството учени приемат годината 1396 г., като дата отбелязваща края на българската държавност през Средновековието. Първият изследовател, който се заема с изясняването на този въпрос е К. Иречек. Първоначално, използвайки съчинението на Григорий Цамблак „Разказ за пренасяне мощите на св. Петка от Търново във Видин и Сърбия” той защитава хипотезата, че Видинското царство било унищожено непосредствено след похода на крал Сигизмунд и битката при Никопол през 1396 г. Впоследствие използвайки сведенията в някои сръбски извори, като Бранковичевия летопис, където се посочва 1398 г., като година на падане на Видин под османска власт, Иречек приема тази година за маркираща края на българската средновековна държавност. Използвайки съчинението на Григорий Цамблак за пренасяне на мощите

на св. Петка във Видин и от там в Сърбия, Й. Андреев се опитва да аргументира тезата, че влизането на султан Баязид във Видин и свалянето на Иван Срацимир не са станали по едно и също време и затова ликвидирането на Видинското царство трябва да се отнесе към есента на 1397 г. Основание за това авторът вижда в израза, че Баязид нарушил обещанието, което дал на Срацимир преди влизането си във Видин. Й. Андреев посочва като аргумент и годината дадена като момент на подчиняването на Иван Срацимир в Българската анонимна хроника от XV в. – 6906 от сътворението на света, която отговаря на 1397-98 г. Обаче през 1398 г. султан Баязид бил зает с дела в Мала Азия, което говори за това че през тази година той не би могъл да свали Срацимир и да завладее Видин. Също така трябва да отбележим, че всички извори поставящи завладяването на Видин от османците през 1397-1398 г. са късни и несъвременни на събитията.

През последните десетилетия Пл. Павлов и Ив. Тютюнджиев изказват хипотезата, че Видинското царство се запазило като васално на султана и след 1396 г. Като това състояние според авторите продължило до към 1421-1422 г. Тезата се основава на някои косвени сведения в изворите от епохата, но в крайна сметка те не са категорични в нужната степен и не доказват изказаната хипотеза, че има непрекъснатост на българския политически живот във Видин чак до 1422 г.

Запазените съвременни на събитията извори като цяло свързват края на Видинското царство с похода воден от унгарския крал Сигизмунд през 1396 г. Един аргумент, който отхвърля хипотезата, че Видинското царство продължило съществуването си и след 1396 г., посочен от С. Аризанова, е пренасянето на мощите на св. Петка от Видин в Сърбия към 1398 г. Според съществуващата практика в Средновековието, свети мощи могат да се пренесат от един град само, ако той преди това е бил превзет. Тогава се приемало, че той е загубил божественото покровителство и мощите можели да го напуснат. Освен това преговорите по предаването на мощите се водят между сръбската княгиня Милица и султан Баязид. При един такъв чисто християнски въпрос буди недоумение факта защо, ако във Видин е имало български цар, макар и османски васал, сърбите не са се обърнали към него. А и ако във Видин е имало цар едва ли той би позволил да му се отнемат мощите. Всички тези обстоятелства са косвено указание, че към 1398 г. във Видин не е имало българска власт.

VI. Епилог - Константин и Фружин

След превземането на Видин и Търново от османците, оцелелите представители на българската династия имали различна съдба. Първородният син на Иван Шишман – Александър, бил пленен от турците, приел исляма и станал част от провинциалната администрация на османската държава. Другият син на търновският цар - Фружин емигрирал в Унгария, където бил приет отзивчиво от унгарския крал Сигизмунд, бил включен в редиците на унгарската аристокрация и участвал в редица антитурски акции, организирани от унгарския владетел.

Що се отнася до престолонаследника на Видинското царство – Константин, то поради неяснота в изворите съществува противоречие в каква посока се е отправил той след падането на Видин. Според едни изследователи Константин се приютил при своя родственик влашкия владетел Мирчо, с идеята да използва неговото съдействие за възвръщане на бащините си земи. Според други той първоначално емигрирал в Унгария, а впоследствие в Сърбия.

С имената на Константин и Фружин ще се свържат и първите опити за отхвърляне на османската власт в българските земи. В българската историография първият известен опит за възстановяване на българската държавност след 1396 г. е останал под името въстание на Константин и Фружин. Пряко известие за него се съдържа в „Житието на Стефан Лазаревич” от Константин Костенечки. Според него българското освободително движение било оглавно от „синовете на българските царе”. Още К. Иречек допусна, че въпросните „синове” са Константин и Фружин. Теза, която е приета от изследователите. Отново К. Костенечки отбелязва, че действията на българите предизвикали наказателен поход на Баязидовия син Сюлейман, който овладял Темско „с бой”. Лаконичността на това сведение, както и факта, че то може да се датира най-общо, поради особеностите на агиографския жанр, са причина за противоречията в датирането на самото въстание, за продължителността му, както и за териториалния му обхват. За това, кога било поставено началото на действията на Константин и Фружин, в историографията съществуват сериозни разногласия. П. Ников, В. Златарски и Хр. Димитров предлагат годината 1403; К. Иречек – 1405; П. Петров, Д. Ангелов, Ив. Дуйчев – 1404 г.; Ал. Кузев и Б. Цветкова – 1408 г. Впоследствие и Д. Ангелов възприема годината 1408. Първата група изследователи, които датират въстанието към 1404 г. основават това на сведенията дадени в писмото на унгарския крал Сигизмунд от 16 април 1404 г. до бургундския дук Филип, в което се споменава за съвместни действия на „Константин, прославен император на България” (*Constantinus, imperator Bulgariae magnificus*) и влашкия воевода Мирчо срещу

османците в териториите на юг от р. Дунав. Тези действия те обвързват с началото на въстанието, което пък било в контекста на военните действия между формираните по това време две коалиции на Балканите – едната около Унгария, а другата около османците. Втората група изследователи, които разполагат началото на въстанието към 1408 г., използват като аргумент посоченото вече сведение на К. Костенечки, което най-общо се датира към тази година.

Категорична позиция по поставените въпроси е невъзможно да се заеме, най-вече с оглед на оскъдността на изворовата база. До намирането на нови извори въпросите с датировката и продължителността на действията на Константин и Фружин ще останат открити.

Следващите известия, които имаме в изворите за Видин са във връзка с междусобните войни между синовете на султан Баязид I (1389-1402). Изворите фиксират няколко случая, в които към 1412-1413 г. Видин се обявявал срещу законната османска власт на Балканския полуостров. За съжаление сведенията са изключително неясни и не дават представа за това каква е била властта във Видин по това време – българска или османска. Това дава основание на някои изследователи да предположат, че в този период градът се е намирал под властта на българския цар Константин. Една констатация, която можем да отбележим като съществуваща хипотеза, но не и да приемем с категоричност.

Поради противоречията и неяснотата в изворите можем само да обобщим, че в периода 1404-1413 г. явно бил направен опит от Константин и Фружин да възстановят българската държавност, което е довело до временно възстановяване на държавния живот в някои от териториите на бившата българска държава.

Единственото сигурно известие в изворите за Константин след 1404 г. е във връзка с неговата смърт, която е отбелязана с кратко сведение от К. Костенечки в „Житието на Стефан Лазаревич“. Константин починал на 17 септември 1422 г. в Белград. Не е известно той да е имал семейство и да е оставил наследници.

Що се отнася до Фружин, сведения за него се появяват в изворите и след 1422 г., като те стоят във връзка с антиосманските действия от страна на унгарците. Последните сведения за него са от 1444 г. и се свързват с подготовката му за участие в похода срещу османците завършил с битката при Варна на 10 ноември 1444 г.

VII. Заключение

Във втората половина на XIV век в дн. Северозападна България се формирал политически център, който след 1371 г. прераснал в самостоятелна държава, останала в историографията под името Видинско царство. Причините от политическо естество довели до формирането му са както от вътрешен, така и от външен характер. Тежките прояви на сепаратизъм в българската политическа действителност през периода от края на XII в. до XIV в. принудили българските владетели да търсят модел на държавно управление, при който тези проблеми да бъдат преодолени.

Към средата на XIV в. във Видинска област вече имало изградени традиции и се наложила тенденцията тя да бъде част от самостоятелно или полусамостоятелно владение. Дори се в началото на XIV в. се стигнало и до формиране на местна династия, която се ползвала със силна подкрепа в областта. Така постепенно Видин се превръщал в алтернативен център спрямо Търново и създаването на традиция в това отношение имало значителни последствия за политическото развитие на Видинска област в следващите десетилетия.

В началния период от своето управление цар Иван Александър се опитал да преодолее възникналите в областта политически проблеми чрез пряко подчинение на тази територия, като за целта завладял земите на Видинско и потушил бунта на местния автономен господар Белаур – представител на местната династична линия, чийто основател бил Шишман. Иван Александър си осигурил и съюза на Сърбия през 1332 г., който съюз се явявал гарант за западната българската граница. И явно идеята на българския цар била всякакви опити за отцепване в тази зона да срещнат съвместните действия на двете държави. Така в периода до средата на 50-те години на XIV в. българският цар бил сигурен за властта си на запад, въпреки някои податки в изворите, че властта му във Видинско не била толкова стабилна.

Ситуацията се променила след смъртта на сръбския цар Стефан Душан на 20 декември 1355 г. Усещайки настъпващия политически разпад в Сърбия и нарастващата унгарска опасност за България, цар Иван Александър сметнал, че е нужно да се стигне до промяна и в политическото положение в северозападните български земи. Така се стигнало до формирането на Видинското царство начело с цар Иван Срацимир. Синът на българския цар трябвало да установи една фамилна власт в областта, която да се противопостави на предишната традиция от времето на Шишман и неговите наследници. В същото време Видинското царство трябвало да изиграе ролята на необходимия буфер срещу унгарската опасност и да изнесе на плещите си проблемите за българската държава, които идвали от северозападна посока.

Така с пълно основание можем да потърсим причините за възникването на Видинското царство на цар Иван Срацимир като плод на вътрешнополитически и външнополитически обстоятелства, които принудили цар Иван Александър да вземе мерки за удържане на властта си и защитата на държавните интереси в северозападна посока. Иван Срацимир бил изпратен като цар във Видин, но не начело на отделна държава, а като управляващ автономно владение, намиращо се под върховенството на Търново и реализиращо на практика в тези територии идеята за установяване на фамилна власт на царското семейство. Разбира се трябва да отбележим, че политическите предпоставки били водещи при формирането на Видинското царство, но определено влияние оказал също и династическия фактор (предизвикан от втория брак на цар Иван Александър), както и някои други обстоятелства, които довели до кризисни процеси в българската държава и общество, като чумната епидемия от средата на XIV в.

Видинското царство се превърнало в част от политическия модел наложен от цар Иван Александър, целящ преодоляване на процесите на разпад на единните държави, които били характерни за цялата територия на полуострова. Така наложената система на управление се оказала удачна за времето на този български цар. Процесите на политически разпад във феодалното общество на Балканите обаче били обща тенденция, която едва ли можела да се преодолее лесно и бързо. Всякакви мерки за предотвратяването на политическия разпад можели само да забавят, но не и да го предотвратят. От тази гледна точка неизбежното се случило и в българските земи след смъртта на Иван Александър в 1371 г. Българската държава се разпаднала на няколко самостоятелни политически единици и така последвала примера на Византия и Сърбия. Тези процеси, които характеризирали определен етап от развитието на обществото, на един следващ момент от развитието му, щели да доведат до възникване на йерархична структура на властови отношения, както станало на Запад. За това обаче не достигнало време и появата на османските турци съвпаднала с момента на най-сериозният политически разпад на полуострова, който създавал властови хаос, от който пък се възползвали завоевателите.

С оглед на тези общи тенденции естествено било и поведението на цар Иван Срацимир. След 1371 г. видинският цар потърсил пътища за скъсване на връзките с Търново и се провъзгласил за независим владетел. Видинското царство потърсило самостоятелен път на развитие, което се определило и от различното международно положение, в което то изпаднало, в сравнение с Търново. За Видин дълго време

унгарската опасност била много по-осезателна отколкото турската, което обусловило и по-различен модел на външната политика, в сравнение с тази на търновския цар Иван Шишман.

В същото време, за да легитимира властта си на законен цар, Иван Срацимир използвал същите политически аргументи характерни до този момент за Търново. Той възприема същите формули на владетелска титулатура, търси божественото покровителство чрез пренасянето на знакови за българите мощи, формира собствена династия след 1371 г. като обявява своя наследник Константин за „млад цар”. В своите действия той се опира на политическата практика на Търново, като чуждите влияния в тази посока са не особено сериозни. Като дори използването на титлата „млад цар”, която има унгарско-сръбски произход, е направено по-скоро като следване на вече установена практика в Търново, и не е свидетелство за сериозни външни влияния във владетелския двор на Видинското царство.

По време на своето управление Иван Срацимир се опитвал да превърне Видин в алтернативен по отношение на Търново център на българските земи, както в политически аспект, така и в културен. В резултат били създадени образци на книжовното творчество като Видинския сборник и Четвероевангелието на митрополит Данаил, които обаче не успели да достигнат качеството на търновските ръкописи от същия период. Въпреки това при управлението на цар Иван Срацимир Видин функционирал като един от най-големите културни центрове в българските земи.

Развитието на политическата обстановка на Балканите в последните десетилетия на XIV в. обаче не дала възможност за окончателното реализиране на идеята Видин да се превърне в нов политически център на българите след 1395 г., когато Търновското царство било унищожено. Видинското царство на Иван Срацимир успяло да го надживее само с около година и силите му се оказали прекалено слаби, за да устои на натиска на двете големи сили в региона – Унгария и османската държава. Притисната между тях държавата на Иван Срацимир нямала големи шансове за продължителен политически живот, тъй като се оказала точно на фронтовата линия. Това предопределило бързият ѝ политически крах в последните години на XIV в.

Справка за приносите в дисертационния труд

1. Направен е опит въз основа на запазените изворови данни да се представи в цялост политическото положение на Видинското царство на Балканите и в българските земи. В тази връзка се прави цялостен преглед на отношенията между двата водещи политически центъра на българска територия през втората половина на XIV в. Видин и Търново. В същото време е отчетено и политическото положение на Видинското царство в международен аспект и връзките му с околните държави.

2. Направен е подробен анализ на предпоставките и факторите довели до възникването на Видинското царство на цар Иван Срацимир, като е поставен акцент върху политическите предпоставки, които са разгледани както от вътрешен, така и от външен аспект. В тази връзка е направен преглед на възникналите в периода края на XII-XIV в. полусамостоятелни владения в северозападните български земи и е предложена хипотеза за формиране на специфичен политически модел в тази част от българската територия, което е изведено като основна вътрешнополитическа предпоставка за възникването на Видинското царство. Отчетено е влиянието на чумната епидемия в средата на XIV в. като фактор за развитието на политическите процеси в българските земи.

3. Посочени и анализирани са идейно-политическите основи на властта на цар Иван Срацимир, а също и особеностите на Видинското царство, които го характеризират като независимо владение в периода след 1371 г.

4. Въз основа на анализ на политическите обстоятелства на Балканския полуостров и в българските земи, както и на запазените изворови данни е предложена нова датировка на времето на възникване на Видинското царство – лятото на 1356-1360 г.

5. Направен е преглед на основните политически идеи за властта в българската държава по времето на цар Иван Александър и как те намират отражение в запазените изображения на този български владетел.

6. Разгледан е процесът на формирането на Видин като един от водещите центрове в българските земи, както в политически, така и в културен, стопански и икономически

аспект. Изтъкната е ролята на цар Иван Срацимир за този процес, който се явява и като резултат от целенасочена негова политика.

7. Категорично е отхвърлена тезата за предполагаемия военен сблъсък между цар Иван Срацимир и цар Иван Шишман, както и тезата за предполагаемия българо-османски съюз в края на управлението на цар Иван Александър.

Публикации по темата на дисертационния труд

1. Полусамостоятелни владения в северозападните български земи от края на XII до началото на XIV в. – История, 26/4 (2018) 409-424.

2. Изображенията на цар Иван Александър (1331-1371) като отражение на политическите идеи за царската власт в българската държава. **Stylw** е-списание в областта на хуманитаристиката, год. V, брой 10, 2017. Адрес на публикацията - http://www.abcdar.com/magazine/X/Lalev_1314-9067_X.pdf

3. Външнополитически предпоставки за възникване на Видинското царство на цар Иван Срацимир. – В: Климентови четения за млади изследователи. Т. 1. Сборник с доклади от едноименната конференция. София 2018, с. 179-190.

4. Сепаратизмът в северозападните български земи в периода от кр. на XII до нач. на XIV в. като фактор за възникване на Видинското царство на цар Иван Срацимир. Сборник с доклади от конференцията Кюстендилски четения 2017 г. (под печат).

5. Още веднъж за княз Белота и неговото владение в северозападните български земи. – В: Сборник с доклади от традиционната интердисциплинарна конференция за млади изследователи „Климентови четения” 22.11.2018 г. (под печат).